

تورک یوردی

[اون آلتنجی سنه]

تورک ادبافلری مرکز لهیئتی طرفندره نشر اولغوره .

جلد ۵

نيسان ۱۹۲۷

نومرو ۲۸

کلیس او جاقلیلری ایکی حسجال

- ۱ -

کنج همشهریلم !

سزکله ایکی حسجالده بولونه جنم . بولردن بریسی کلیسه، ایکنجیسی ده بکا
دائر اوله جقدر .

کلیس تورک و طبتنده بولونان شهرلرک نیجه اک فیضیلرندندر . ذاتاً آنادولینک
اورالری اک جوق عالم و شاعر یتیشدیرن برلرمزدندر . مثلاً عینتابدن مشهور
بخاری شاری و مورخ عینی ، صوک عصرده ده جنانی زاده لردن قاموس مترجمی
و شاعر طاصم ، برادر زاده سی دولت ادام لردن قدری پاشا و دکرلی منور لرمزدن
اوغلی اسماعیل بک ، یوکسک شاعر لرمزدن حصیرجی زاده محمد آقا کی بوبوک
انسانلر یتیشمشدر . منیف پاشا، مرعشدن سنبل اوغلی و هی کی شاعر لری یتیشدیکی
کی مشهور خطاطلر شیخی حمداللهی یتشیرن یازی خوجا سی ده اورادندر .
اورقه، آدی دیلرده دستان اولان یوسف نابی نک ده وطنی در .

آنطاکیه، یحیی افندی، صادق افندی، ماکف افندی کی شاعر لکله ده مشهور
مفتیلر و منیف کی بر شاعر یتشیرمشدر .

بو شهرلر داها نیجه کیسه لرک یتیشدیکنی کورمش ایسه ده مقصدم بزم قصبه
اولدیفندن کلیسدن بحث ایتمزدن اول اطرافندن، یعنی عیطندن بوقدر جق اولسون
بحث ایتیه بی موافق کوردم .

اوت ، افندیلر سزه کلیسدن بحث ایده جکم دیدم ، آما یازیق که بوتون شهر
وقصبه لرمن کی کلیسک ده بر تاریخی اولمیدیندن ، یالکیز ۱۲۹۰ تاریخنده ۱۳ یاشنده
ایکن کلیسدن جیقدیغم ایچون ، جوجقلق خاطره لرمدن بحث ایده جکم .
نجه کلیسک اک اسکی واک بویوک شاعری ، پند عطاری بر کره شرح ایتد کدن .
صوکره ، کوردلرک بر تعرضنده قایب اولماسندن دولایی :
نیلهیم ، « روح شروحم » کیتدی !

ده ایچنک آجیسی اعلان ایله یی روحی افندی در . بو ذات ایکنجی دفعه
اوله رق روح شروحنی یازمش و بو کون ایکی نسخه سی استانبول کتبخانه لرینه
بیله شرف و یرمکده بولمیشدر . دیوانی طوبالاندینی کی ، انشاسی ده ، ایشیتدیگمه
کوره ، حائله سنده بولوندیغندن کوره مدم .

شو بویوک شاعر لرمنک بوتون اثرلرینی طوبالایوب باصدیرمق کلیسلیلرک
بورجی در . اونلر بونلری طوبالارلر سه ، بنده اثرلرینی تدقیق ایله ترجمه حالی
یازمینی بورج بیلیرم .

روحی افندی ، قاموس مترجمی حاصم کی بویوک بر ذاته خوجالق ایتدیکی کی
اورالرده قالمه یوب استانبوله کیتمه سی تشویق ایلدیگندن ، اوده :

قالمه دن خاک مذلتده همان ای حاصم
عازم سوی سیاسی ستانبول اوله لم

• دیه استانبوله گلش ، فقط ، آرالرنده فکر فرقتدن دولایی همشهری شاعر
منیب افندی نک سعایتیله اومولدینی درجه ده ترقی ایده ممش ، فقط بویوک اثرلری
ملی کتبخانه مزى زنکین ایلشدر .

• •

فقط افندیلر ، بونلر جوجقلغمده ده مدن فلان ایشیتدیگم شیلردر . شیحدی
کندی کوردکلر مه کلیورم . ایلك طانییدیغم شاعر رشديه معلمز اولان ، اولو
جامع مدرسی ابوبکر وحید افندی مرحوم ایدی . بو ذات عالم اولمقله قالمیه رق ،
خطاط ، شاعر و محب کتب ایدی . ضرورتنده یاشادیغنی حس ایدردم . بونکله

برابر دیشدن طیرناغندن آرتیرم رق برکتبخانه ایدینمشدی. اثرلری اولدینغی سویلر، دیوانچه سنی کوسترر ایدی. بو آدام تام معناسیله ده موقراط ایدی؛ اشراف و خاندانی سومر ایدی. «خاندان»، دیردی، جوق او بیلنلر ایسه دیلنجیلردر؛ یوق اسکیلک دعواسنده ایسه لر شه سز، یهودیلر بو عنوانه هر کسدن زیاده لایق درلر. معلوم یا! کلیسبیلر، شیختره حرمت ایتزلر. بونلری سنت دوگونلرنده، استانبولده جوجقلری یهودی حقه باز لر فصل اکندبرر ایسه، اونلرده شیش و وره رق، قیزغین شیشارله آغیزلرنده یومورطه لر پیشیره رک اکندبررلر ایدی. ابوبکر افندی ده شیخلری سومزیدی. هله بیطاز اوغلندن هیچ خوشلانمازدی. بونک بر سببی ده بوشیخ افندی بک هم کندییی، هم ده قاریسی زاهده خانک شاعر اولمه نرندن اولمالی. بیطاز اوغلنک شاعر اولدینی بزم ایچنده او قودینمز اسکی رشده مکتبی قیوسنده کی تارینخندن آ کلاشبیلور. حق قاریسیله ده مشاعر ایتدیکی مشهور ایدی.

بیم جوجقلقمده کلیسده جوق شاعر وار ایدی. جانبولات جامی یاننده کوشکیرلک ایدن، امی رحمی بک غزللری آغیزلرده دولاشیر ایدی. نافع افندی علمی و شعر ی ایله بک بوکسک بر موقع طوتاردی. بوذانک شاگردی فاضل افندی بک کنج ایکن فضیلت مجسمه دیه طانمشدی. بونک برده قرداشی وار ایدی که اوراده سلیم افندی دیه طانمش ایکن استانبولده قائق افندی آدنی آلمش ایدی. حق برغزلی، بیم اعدادی طلبه سی ایکن چیقاردیقم «مدرسه ادب» آدی مجموعه مده ده واردر.

یایچی زاده سلیمان، زکائی افندی، خاکی افندی هب شاعر ایدیلر. همان هرکنجک برر «جونک» ی بولنور ایدی. واقعا بوکله کلیسده قوللانیماز، نیکده طرفنده شایع در. فقط «ده ده جنکی» مشهور و مطبوعدر. معناسی کی دیمکدر. خلق خوشلانقلری شعرلری ایچنده طوبلادقلری مجموعه یه «جونک» دیرلر ایدی. نورکجه یی بکنسینه نلرده بونلرک صریح سنی قوللانیرلر ایدی. سفینه شعرا، سفینه راغب بونک مثالی در.

کلیس شاعرلری یکی یتیشن کوزل سسلیلری جاغیرلر ، اوقویه جقلری
 شعرلری استانبول شیوه سنجه تلفظه دقت ایتدیرلردی .
 کلیسلر شعره بک هوسلی اولورلر ابدی . حتی وقتیه اورادن کچن مشهور
 محررلر مزدن بریسی کلیسه دائر نشر ایتدیکی بر مقاله ده
 « کلیسک بقاللری بیله :

« چشم انصاف کبی عاقله میزان اولماز »
 « مصراعيله مشتریلرینی اقناع ایدرلر . »

دیتشدی .

کلیسک شاعر یاتاخی اولیشنده اوراده قونوشولان لهجه نك ده یاردیمی وار
 صانیرم. کلیسلر اورفه ومالا طیه کبی شرقی آنادولی یعنی قبیچاق و آذری لهجه سبله
 قونوشورلر . بو جوارده آنطا کیه ایله عینتاب آریلیرلر . عینتابلر « آ » لری
 « ع » یاپارلر، مثلا « آغام » برینه « آغام » دیمه لری بک مشهوردر. آنطا کیه لیلر ده
 باشقه تورلو قونوشورلر . هله خلقه قارشی کبارلری ، دائما تصغیر اداتی قوللانیر،
 عادتاً بوبورلیرلر. قادینلرینک تعجب ایچون قوللانداقلری « عزه » نك او یغورجه
 « ازه » دن کلدیکنی بولدم .

کلیس یالکز شاعر یتیشدیرمز ، علماده یتیشدیریرایدی. مثلا عبدالله افندی
 منطقده بوتون تورکیاده شهرت آلمش ایدی . استانبولدن منطق درسی تحصیل
 ایچون کلیسه کلیرلر ایدی. قاضی جامعی مدرسی عبدالرحمن افندی ده فقهده ایلری
 کیدنلردن ایدی .

کلیسده علمک رواجنده برعامل دها وارایدی. اوده خواجه لرمزك استانبولده
 اولدینی کبی صرفدن باشلا یوب تصدیقات و تصوراته قدر بیلیر بیلمز اوقوتمه لرینه
 بدل، کلیسده هر مدرسک بردرسده اختصاص پیدا ایدم رک یالکز اونی اوقوتمه سی
 و باشقه سنه قاریشما سی ایدی . عبدالله افندی یالکز منطق ، عبدالرحمن افندی
 فقه ، نافع افندی ادبیات اوقوتورلر ایدی . یعنی اوراده عادتاً بر فاکولته وار

ایدی ، هر کس ایستدیکي درسی ایستدیکي مدرسدن اوقور ، استفاده ایلر ایدی .
ایشته افندیلر کایس بویله ایدی .

— ۲ —

شمدی برده کندیمه کلیورم .
افندیلر ، بر محرر ایچون کندیسندن بحث ایتک خوشه کیدر برشی دکلدیر ؛
فقط بنم کلیسده فصل یتیشدیکم سزه بلیکه موجب عبرت اولور ملاحظه سنده بولندیم
ایچون مساعده کزله ایکی طرفده بر آاز سیقيله جغز .
هر نه ایسه ؛ ۱۲۷۷ سنه سی رجینک یکرمنچی پنجشنبه کونی (۲۹ کانون اول
۱۸۶۱) کلیسده شیمدی عموجه مک اوغلی فائق بکک او طور دینی اوک لیوانلی
اوداسنده دوغشم . کوبکمده اورابه کومولش ، تا که اوده باغلی بر آدام اولهیم !
قسمته باقیک که اوبنه باغلی بر ارکک اولدم ایسه ده کلیسه ماده باغلانوب قالد مادام .
بابامک آدی محمد حاصم ، اونک باباسی ده یکچیریلرک قالدیرلینی ییللرده کلیس
متسلمی یعنی متصرفی اولان محمد بک در . طایفه جه سویلنلدیکنه کوره اصلمز قسطنطنیه
ایتمش ، سپاهی تیمار من کلیسه حواله اولندیغندن اورابه کلشنز . آتالرمزدن بریسی ده
ایکنجی سلیم زماننده بصره فتحنده ایتمش .
دوغدیم کونلرده اوده مظنه دن بر اختیار مسافر وارمش ، بنی او آدامک
قوجاغنه ویرمشلر ، باشمک صول طرف کریسنده برأت بکی وار . اونی کورمش :
« بو چوجق مملکتده بویوک بر آدام اوله جق ، دیمش . اکر بو آدام کلیسده اک
بویوک رتبه لی اوله جق دیمک ایسته من ایسه میر آلا ی اولدم ؛ بوق تورک وطنی
قصد ایتمش ایسه ، تورکیا دارالفوننده مدرس بولونیورم ؛ بن شو بولوشه حیرتدهیم .
هر نه ایسه ؛ چوجق ایکن بن آنه مک آنه سنک یاننده یعنی جالیق جامی
یاقینلرنده بر اوده بویودم . بویوک آنه بنی کندبسی اوقوتدی . سوکرا شیخ
جامعنده اماملق و مجلدلک و مذهبک ایدن مرحوم عبدالرحمن افندی به ویردی .
بو خوجا ، دنیاده بر مثلنی دها کورمدیکم نمیز قلبلی بر ذات ایدی ؛ طلبه سنی محانا
اوقودور ، هر بریسی اوز جوجفی کبی سوه ردی .

عبدالرحمن افندیڭن عربجه صرف و نحو، اوده بویوک آنه مدن، والده مدن تحفه و هبی، کلستان اوقودم. بویوک نینم اولدکن صوکر رشديه یازلدم؛ اوراده ابوبکر وحید افندیڭن، صوکراده خواجه زاده لردن ابراهیم افندیڭن درس کوردم. ابوبکر افندیڭن بر آرز شمرده قابدم. صوکره یابنجی اوغلی سلیمان افندیڭن عروض اوقودم. شعرلر یازمه یه باشلادم. هنوز اون ایکی یاشنی یتیردیکم بر جاغده سوکیلی نینم وفات ایتدی. شامه کیتدم، عسکری اعدادیسنه یازیلدم. بنی، اوزمان ردیف جاووشی اولان، صوکره قائم مقاملغه قدر جیقان شریف بک شامه کوتورمشدی. اوراده مدیر اولان حافظ احمد بک مرحوم، بنی اولاد کبی حمایه ایتدی.

شامده عربلرک تورکلره یان باقیشی، مثلاً بر فنجان قهوه یی برلیرله بش، تورکلره اون پاره یه ویریشی بنی دوشوندوردی. دیمک بن اوراده یابانجی ایدم. هله صوکره، بنی حمایه ایدن احمد بکک ترفیع ابله مکتبدن ایرلمه سی اوزرینه مکتبک هم فرانسزجه معلمی، هم درس ناظری اولان شاملی زاهد افندیڭن، فرانسزجه دن که چالیشدیڭم بر درس ایدی، بنی دوندورمه یه قالدیشی، بز تورکلره عربلرک نه کوزله باقدقربی بکا آکلاتدی. [غریبدر، که بو اوفاجق، معصوم برتورک چوجفنگ استقبالی محوه اوغراشان وارکان حرب اولامامسنه سبب اولان بو عربی، اصلاً تورک اولان عمر رشدی پاشا لوالق ایله استانبولده تفتیش عسکری قومیسون عالیسنه کتیرمشدی].

شاملیرک بزه قارشنی شومعامله لری کوجه کیتدی. اوزمان کتابتده قوللانیلان یابانجی کله لردن نفرته باشلادم. حق صنف آرقاداشم و همشهرم نافع افندی یه کلیس لهجه سیله بر دعوتنامه یازمشدم.

شامده بارینه میه جغمی آکلادم. استانبول اعدادیسنه نقل ایتدم. اوخ! بوراسی جنت ایدی. کاظم پاشانک دیدیکی کبی:

شامدن چیقدیڭم آقشام دیرم شام شریف!

استانبول اعدادیسنده خوجالرمز برکت ویرسون کالی تقلید ایتیورلردی. او

زمان تڭ اورنگ، یوسف کامل پاشانک تلماق ترجمه سی ایله سامی پاشا مرحومک رموزالحکمی ایدی. خوجامز سیرت مرحوم بنی جوق سورایدی؛ جلال و عاقل مختار بکلرک بابالری مختار افندی ده ادبیات خوجامز ایدی، اونک ده توجهی قازانش ایدم. فقط بر طرفدن بونلرک ایستدکلری بولده مسوده لر قلمه المقله برابر، دیگر طرفدن، ممکن اولدجه آچیق تورکجه یازیلر یازاردم. حتی اعدادینک صوک صنفنده کتابت امتحاننده کاغذک مهرلی طرفه آچیق تورکجه برمسوده یازمش، آرقه سنده خوجانک ایستدیکی کبی مسلسل، مقفا، مسجع برشیلر قارالامش ایدم. امتحانندن چیققدن صوکره علقم باشمه کلدی. خوجا طیبی کاغذک مهرلی طرفه باقمه جق، اوکا کوره نومرو ویره جک ایدی. ابرته سی کون همان خوجای بولدم. قباحتی عرض ایتدم. خوجامز رجای قبول ایتدی، مکر حسابم دوشرو ایش. او طرفه ۳۵ نومرو ویرمش ایکن، کاغذک آرقه سنده کی مسوده مه باقمه ق نومرومی قرقی بیه چیقارمش.

مکتب حربیه ده ایش بوسبوتون ده کیشدی. ایمپراطورلک هر گوشه سندن طلبه کلیر، هرکس بر ساز جالبوردی. بر طرفده صریلر، اوتده جرککلر، آرناوودلر هپ اوبک اوبک اولیور، بزه کوچ قاریشورلردی. مکتب عادنا بابل قوله سنه بکزه مشدی. بوراده تورکک نه قدر آشای طوتولدیغی، نه قدر مغدور اولدیغی کوردیم. بو عزیز ملتی اویاندیرمه به عزم ایلدم. مکتبدن چیققدن صوکره تورک دیلنی، لسانیاتی، تاریخی تدقیقه باشلادم. تورک تاریخمز ایچون سلیمان پاشانک «تاریخ عالم» ی بکا رهبر اولمشدی. تام اون بش ییل بونلرله اوغراشدم. ۳۱۲ ده «اقدام»، غزته سی «تورک غزته سی» ده چیقدی. بنده اونک محررلرندن ایدم. ایشته اوراده بر جوق زمانلر امضاسز، صوکره امضام ایله تورکجه یه و نورکلکه دائر مقاله لر، رساله لر نشر ایتدم. تون قاهونک تاریخنه یاری یاری به علاوه ایله ۶۰۰ صحیفه لک قوجه بر تورک تاریخی یازدم. تورک جغرافیاسنه، دیلنه، تاریخنه بونون عمرمی فدا ایتدم. بوغیرتمی باخصوص تورک تاریخی کورن بر ماجار: «سن بو کیدیشه بو سلطنتی یقه جق، نورکلی

جمهوريته کونوره جکسک ، دیمش ایدی . بنده کندیسنه : « نزهیه کیده جکمزى بيله ، فقط معقول بر بوله کیتدیكى بیلورم ، نتیجه نك اى اوله جفنى نزه منطق اوکره ندی ، دیدم .

خلق نظرنده اک بویوک یادیغم شی « ترك » کلمه سنى « تورك » ديه یازیشم اولدی : « نچون بویه یازیورسین ؟ » ديه سوردقلری زمان « اتراک بی ادراک ! » یازمیه سکزدیه جوابی وریور ایدم . بوندن دولابی بکا « واولی تورك » آدی ویردیله .

اوزمانه قدر تورك او قدر حقیر ایدی که ، اصلاً تورك اولانلریله تورکم ديه مزلردی . حتی علمی تورکچیلر مزك ایلکی اولان احمد وفیق پاشا « تورك » کلمه سنى تعریف ایدرکن « قاپا ، روستانی » دیر .

برطرفدن بویه تورکجه نك صرف ونحوینی عربی تقلیدندن قورتارمق ، شعرى یازمق وزنه جویرمکه اوضرا شیرکن ، دیگر طرفندن ده آروپا علمی مجموعه لرینه فرانسزجه اوله رق تورکجه یه دائر مقاله لر یازیور ایدم . کلیس ، بهسنی ، ارضروم لهجه لرینه دائر مقاله لرى « بالقان اوغلی » امضاسیله پشته ده نشر ایتدم . ملی هر وضمزك بالخاصه تقطیعی حقنده کی تدقیقی یارسده کندی امضامله چیقاردم . مشروطیتك اعلانی ییلنده تورك درنکنى قوردق . ایشته حمداولسون جمهوریت سایه سنده قورقو شویه دورسون بیک تشویق و التفاته جانیشیورز . ایشته عزیز همشهریلرم ، یاه بیلدیکم بو قدر در . یاشاسون جمهوریتیز ، واراولسون تورکلکمز .

کلیسلی بال حسن اوغلی

حبیب عاصم